

Tschentaments

da la

Lia Rumantscha

TSCHENTAMENTS DA LA LIA RUMANTSCHA (LR)

PREAMBEL

Considerond

- ch'il rumantsch è renconuschì da la Constituziun federala sco era da la constituziun dal chantun Grischun,
- ch'el stat sut la protecziun da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras,
- ch'el è lingua uffiziala (sin plaun federal en contact cun las Rumantschas ed ils Rumantschs) en il chantun Grischun ed en sias vischnancas rumantschas,

e cun l'intenziun

- da confermar la voluntad da las Rumantschas e dals Rumantschs da cultivar e promover lur cultura e lingua en unitad,
- da far quai en convivenza cun las conburgaisas ed ils conburgais d'autras culturas e linguas,
- e dad acceptar, respectond la lavur da las Rumantschas e dals Rumantschs en il passà, la sfida dad oz e damaun da la Rumantschia

sa dattan las organisaziuns che furman la Lia Rumantscha - suenter diversas revisiuns dapi sia fundaziun 1919 - ils suandants tschentaments:

I. Num, furma giuridica, sedia e status

Num, furma giuridica e sedia

art. 1. La Lia Rumantscha (LR) è in'uniun tenor art. 60 ss. dal Cudesch civil svizzer cun sedia a Cuira.

Status

art. 2. Ella è l'organisaziun da tetg da la Rumantschia sin ina basa federativa ed è in'instituziun d'utilitad publica.

Cun sia incumbensa da reparter ed impunder las contribuziuns da la Confederaziun e dal chantun Grischun per promover la cultura e la lingua rumantscha ademplescha ella in pensum da dretg public.

La LR resta neutrala en fatgs da politica da partida ed en fatgs confessiunals.

II. Intent ed activitads

Intent

art. 3. La LR ha l'intent da

1. unir e sustegnair las uniuns rumantschas en lur lavur a favur da la lingua e cultura rumantscha.
2. realisar e promover projects per francar, derasar ed actualisar il rumantsch e sia cultura e per rinforzar sia preschientscha e ses diever en tut ils secturs da la cuminanza.
3. s'occupar da tuttas dumondas da la politica da lingua en il vast senn e defender ils interess da la Rumantschia.
4. represchentar l'entira Rumantschia en ed ordaifer il territori rumantsch sin ils divers plauns dal stadi e da la societad, uschè lunsch che questa incumbensa na cumpeta betg exclusivamain ad in'uniun affiliada da la LR.

Activitads

art. 4. *Las activitads necessarias per ademplir l'intent vegnan decididas da la radunanza da delegadas e delegads en in program da lavur annual.*

Il cussegl, la suprastanza, il secretari e las partiziuns da la LR exequeschan quest program da lavur en collavuraziun cun las uniuns affiliadas.

III. Commembradi

Commembradi

art. 5. La LR sa cumpona dad uniuns affiliadas che sa gruppeschan sco suonda:

1. uniuns regionalas cun tgira da territori
2. uniuns surregionalas
3. uniuns extraterritorialas
4. ulteriuras organisaziuns

Dretgs

art. 6. Las uniuns affiliadas han en particular il dretg da

- decider autonomamain davart las fatschentas entaifer lur atgnas domenas d'actividad,
- vegnir consultadas davart projects ed avant decisiuns da la LR che stattan en connex cun lur atgnas domenas d'actividad,
- retschaiver contribuziuns da la LR per lur lavur linguistica e culturala e per ediziuns,
- prender lur atgnas mesiras per cuntanscher las finanzas necessarias per realisar lur programs,
- collavurar cun ils centers regionalis.

Las uniuns surregionalas e las ulteriuras organisaziuns èn autonomas ed independentas da la LR en las domenas da lur cumpetenzza exclusiva. Ellas pon far part d'ina ulteriura societad u instituziun superiura.

Obligaziuns

art. 7. Las uniuns affiliadas collavuran cun la LR per realisar ils programs communabels e consulteschan la suprastanza da la LR davart projects ed avant decisiuns che stattan en connex cun domenas d'actividad specificas da la LR.

Ellas suttamettan mintg'onn in rapport da gestiun ed in program da lavur a la suprastanza da la LR.

Questas obligaziuns valan cun resalva dad art. 6 al. 2.

Las uniuns affiliadas procuran che lur statuts èn cumpatibels cun ils tschენტaments da la LR. Las uniuns regionalas ed extraterritorialas suttamettan ils statuts al cussegl da la LR per approvaziun, las uniuns surregionalas e las ulteriuras organisaziuns per invista.

Recepziun

art. 8. Uniuns che vulan esser affiliadas a la LR suttamettan a la suprastanza per mauns dal cussegl e da la radunanza da delegadas e delegads ina dumonda documentada cun lur statuts, programs da lavur e rapport da gestiun. La radunanza da delegadas e delegads decida davart lur recepziun.

Extrada ed exclusiun

art. 9. Organisaziuns affiliadas che vulan extrar da la LR ston declerar quai en scrit almain 6 mais avant la fin da l'onn da gestiun.

In'exclusiun po la radunanza da delegadas e delegads decider sulettamain per motivs impurtants ch'èn d'inditgar.

IV. Organs

Organs

art. 10. Ils organs da la LR èn:

- A) La radunanza da delegadas e delegads (la radunanza)
- B) Il cussegl
- C) La suprastanza
- D) La cumissiun da gestiun

A. Radunanza da delegadas e delegads

Cumposiziun

art. 11. La radunanza sa cumpona

1. da las delegadas e dals delegads da las uniuns affiliadas
2. da las commembras e dals commembers da la suprastanza, dentant senza dretg da vuschar
3. dals ulteriurs commembers/bras dal cussegl.

En il suandant stattan las noziuns "uniuns affiliadas" e "delegadas e delegads" era per las organisaziuns e per las commembras ed ils commembers da la radunanza tenor cifra 2 e 3 che pon vegnir substituìs tras lur suppleanza. Mintga delegada e delegà ha sulettamain ina vusch.

Elecziuns da las delegadas e dals delegads

art. 12. Las uniuns affiliadas elegian las delegadas ed ils delegads e lur suppleantas e suppleants per ina perioda da 3 onns. Las uniuns regionalas èn responsablas che lur delegaziuns èn represchentativas per la populaziun da lur regiuns.

Dumber da delegadas e delegads

art. 13. Las uniuns affiliadas han il dretg al sequent dumber da delegadas e delegads:

1. Uniuns regiunalas

Surselva Romontscha (SR):	15	delegadas e delegads
Uniun dals Grischs (UdG):	10	delegadas e delegads
Uniun Rumantscha Grischun Central (URGC):	8	delegadas e delegads

2. Uniuns surregiunalas

Societad Retorumantscha (SRR):	4	delegadas e delegads
Uniun per la Litteratura Rumantscha (ULR):	4	delegadas e delegads
SRG SSR Svizra Rumantscha (SRG.R)	4	delegadas e delegads
Giuventetgna Rumantscha (GiuRu):	4	delegadas e delegads

3. Uniuns extraterritorialas

Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa (URB):	3	delegadas e delegads
Quarta Lingua (QL):	3	delegadas e delegads

4. Fundaziun Medias Rumantschas (FMR):	2	delegadas e delegads
--	---	----------------------

5. Gruppa rumantscha dal Cussegl grond (GrCg):	8	delegadas e delegads
--	---	----------------------

Las uniuns affiliadas communitgeschan ils nums da las delegadas e dals delegads e da lur suppleantas e suppleants a la LR che maina in register.

La radunanza decida en connex cun la recepziun dad ulteriuras uniuns davart il dumber da delegadas e delegads.

Cumpetenzas

art. 14. La radunanza è l'organ suprem ed ha en particular la cumpetenzas da

1. survegliar l'entira gestiun da la LR
2. stabilir e midar ils tschენტaments
3. eleger il president/la presidenta, la suprastanza e sia suppleanza sin proposta da las uniuns regiunalas per periodas d'uffizi da 3 onns
4. eleger la cumissiun da princip ord il ravugl da la radunanza per periodas d'uffizi da 3 onns sco era sin proposta da quella il post da revisiun

5. decider davart dumondas da gestiun ed approvar e decider davart il program da lavur ed il preventiv annual
6. approvar il rapport annual ed il quint annual e dar descharscha als organs
7. decider davart iniziativas ed incumbensas tenor art. 18 e 19
8. nominar commembras e commembers d'onur
9. decider davart la recezziun e l'exclusiun dad uniuns afiliadas

Convocaziun

art. 15. La radunanza vegn convocada da la suprastanza ina giada l'onn per sia tschentada ordinaria, per regla l'emprima mesadad da l'onn ed en las regiuns.

L'invit, la glista da tractandas e la documentaziun èn da trametter duas emnas avant la radunanza directamain a las delegadas ed als delegads.

Radunanzas extraordinarias

art. 16. Ina radunanza extraordinaria po vegnir convocada:

1. sin decisiun da la suprastanza, dal cussegl u da la radunanza.
2. sin giavisch dad almain in tschintgavel (1/5) da las/dals delegadas u da 3 suprastanzas d'uniuns afiliadas.

La convocaziun ha da succeder entaifer 3 mais tenor las disposiziuns en ils art. 15 e 17.

Tractandas

art. 17. La glista da tractandas da la radunanza vegn stabilida da la suprastanza. Tuttas tractandas, cun excepziun dals cas d'al. 2 da quest artitgel e da l'art. 38 al. 2, vegnan deliberadas da la suprastanza e dal cussegl e suttamessas a la radunanza.

La radunanza tracta era fatschentas urgentas inoltradas a scrit da la suprastanza dad in'uniun afiliada il pli tard 6 emnas avant la radunanza. La radunanza decida davart l'urgenza da talas dumondas.

Dretg d'iniziativa

art. 18. Cun lur suttascripziuns pon 20 delegadas e delegads u 3 suprastanzas d'uniuns afiliadas inoltrar in'iniziativa en ina dumonda che stat en cumpetenza da la radunanza.

Tar in'iniziativa sto la suprastanza suttametter rapport e proposta en ina da las duas proximas radunanzas ordinarias.

Dretg d'incumbensa *art. 19.* Mintga delegada e delegà ha il dretg d'inoltrar incumbensas e da pretender da la suprastanza ch'ella suttamettia a la radunanza ina proposta en ina dumonda che stat en cumpetenzza da quella. L'incumbensa è d'inoltrar en scrit cun ina curta motivaziun almain 3 mais avant la radunanza.

En la proxima radunanza prenda la suprastanza posiziun, suenter che l'incumbensadra/l'incumbensader ha pudì motivar sia incumbensa.

Vegn l'incumbensa sustegnida d'ina maioritad da las delegadas e dals delegads, ha la suprastanza da suttametter rapport e proposta en chausa en la proxima radunanza ordinaria.

Cun consentiment da l'incumbensadra/da l'incumbensader po l'incumbensa vegnir midada en ina dumonda nunlianta.

Dretg da dumonda *art. 20.* Dumondas e reclamaziuns po mintga delegada e mintga delegà inoltrar a la suprastanza en scrit almain 15 dis avant u a bucca durant la radunanza.

A quellas en scrit respunda la suprastanza en la proxima radunanza, a quellas a bucca en la radunanza u entaifer 1 mais en scrit.

B. Il cussegl

Cumposiziun *art. 21.* Il cussegl sa cumpona da la suprastanza LR e da las presidentas e dals presidents da las uniuns afiliadas. Las presidentas ed ils presidents da las uniuns afiliadas pon sa laschar represchentar d'ina commembra u d'in commember da la suprastanza da lur organisaziun.

Cumpetenzas *art. 22.* Il cussegl ha en particular la cumpetenzza da

1. predeliberar tuttas fatschentas che la suprastanza suttametta a la radunanza e da prender posiziun per mauns da quella
2. pretender da la suprastanza in'orientaziun en scrit u a bucca en tuttas dumondas da la gestiun entaifer in temp adequat
3. pretender da la suprastanza in rapport intermediar en fatschentas impurtantas
4. dar recumandaziuns a la suprastanza per la preparaziun da las fatschentas ch'èn da suttametter a la radunanza
5. relaschar in regulativ da gestiun per la suprastanza
6. relaschar ulteriurs reglaments per l'execuziun da detagl da quests tschentaments

7. examinar dumondas per credits supplementars da passa CHF 20'000 per mintga cas singul e decider en atgna cumpetenzza u far - tenor impurtanza da la summa ed atgna decisiun - propostas a la radunanza da delegadas e delegads per tals credits
8. approvar ils statuts da las uniuns regiunalas ed extraterritorialas
9. decider davart l'installaziun e la cumposiziun da cummissiuns predeliberantas stablas.

Tractandas

art. 23. La glista da tractandas per las radunanzas dal cussegl vegn cumpilada da la suprastanza. Tuttas tractandas vegnan da princip prediscutadas da la suprastanza.

Convocaziun

art. 24. Il cussegl sa raduna per regla almain 2 giadas ad onn, ina giada avant la radunanza. El vegn convocà dal secretariat per incumbensa da la suprastanza.

Sin dumonda da 2 presidentas u presidents d'uniuns affiliadas è da convocar ina seduta da cussegl entaifer 1 mais.

C. La suprastanza

Cumposiziun

art. 25. La suprastanza da la LR sa cumpona da 5 commembras u commembers e sa constituescha sezza fin al president/a la presidenta che vegn elegì/elegida directamain da la radunanza. La carica dal presidi po vegnir exequida communablamain da duas persunas.

Las 3 uniuns regiunalas: Surselva Romontscha, Uniun dals Grischs ed Uniun Rumantscha Grischun Central èn represchentadas mintgina cun ina commembra/in commember e cun ina suppleanta/in suppleant.

In(a) ulteriur(a) commembra/commember vegn elegida/elegì libramain ord il ravugl da las persunas activas en il moviment rumantsch.

Obligaziuns e cumpetenzas

art. 26. La suprastanza è l'organ executiv da la LR ed ha en particular las suandantas obligaziuns e cumpetenzas:

1. exequir ils pensums tenor ils tschentaments, las ordinaziuns e las decisiuns dals ulteriurs organs e decider tuttas incumbensas da gestiun, uschè lunsch che quai na stat betg en cumpetenzza explicita dad in auter organ u è già decidì directamain u indirectamain, cunzunt entaifer il budget, tras in organ superiur

2. preparar las sedutas dal cussegl e da la radunanza e convocar quests organs per tschentadas
3. eleger la vicepresidente/il vicepresidente e reparter las scharschas entaifer la suprastanza
4. survegliar l'administraziun, la cassa e la lavur da las partiziuns da la LR.
5. eleger la secretaria generala/il secretari general ed il persunal stabel en il secretariat ed en las partiziuns da la LR
6. relaschar ils reglaments davart las obligaziuns e cumpetenzas dal secretariat general e da las partiziuns en la LR
7. nominar cumissiuns spezialas, uschè lunsch che quai na stat betg en cumpetenzza dal cussegl u da la radunanza
8. decider credits supplementars fin a CHF 20'000.00 per mintga cas singul.

Sedutas

art. 27. La suprastanza sa raduna tenor invit dal secretariat per incumbensa da la presidenta/dal president u sche 2 commembras/commembers dumondan quai. Ella po decider, sche almain 3 commembras/commembers èn preschentAs.

D. La cumissiun da gestiun

Cumissiun

art. 28. La cumissiun da gestiun sa cumpona da trais commembras u commembers e da duas suppleantas/dus suppleants. Ella elegia senza sia presidenta u ses president. Ella examinescha l'entira gestiun da la LR e retschaiva per invista ils protocols dals organs da la LR, il preventiv ed il program da lavur sco era il rapport ed il rendaquint e sin dumonda tut ils ulteriurs documents da gestiun.

Controlla da finanzas

art. 29. La revisiun da las finanzas vegn fatga d'in post da revisiun professional per mauns da la cumissiun da gestiun.

Rapports

art. 30. La cumissiun da gestiun preschenta ses rapport e quel da la revisiun dal quint en scrit per mauns da la suprastanza, dal cussegl e da la radunanza.

V. Finanzas

Meds finansials

art. 31. Ils meds finansials da la LR sa cumponan da:

1. contribuziuns federalas
2. contribuziuns chantunalas
3. la spierta rumantscha
4. contribuziuns e donaziuns dad ulteriuras instituziuns e da personas privatas
5. entradas ord la vendita
6. indemnizaziuns per servetschs (translaziuns, terminologias, instrucziun, referats, e.a.)
7. fits/tschains da fonds e d'investiziuns
8. entradas occasiunalas

Responsabladad

art. 32. Per obligaziuns finansialas è la LR responsabla sulettamain cun sia facultad.

VI. Secretariat general e partiziuns da lavur

Pensum

art. 33. Il secretariat general procura per la gestiun, l'administraziun e la contabilitad. El represchenta per incumbensa da la suprastanza ils interess da la LR vers anora e coordinescha las activitads entaifer la LR. El prepara las materialias da decisiun necessarias ed exequescha ils conclus dals organs.

Las partiziuns da la LR exequeschan tenor ils reglaments vertents ils pensums circumscrits en il program da lavur u surdads dals organs.

Per sustegnair la lavur operativa en las regiuns maina la LR trais centers regiunals.

SecretariA generalA

art. 34. La secretaria generala/il secretari general dirigia l'entir manaschi da la LR ed assista a las tschentadas dals organs cun vusch consultativa.

Obligaziuns e cumpetenzas

art. 35. Las obligaziuns e cumpetenzas dal secretariat general e da las partiziuns da la LR vegnan fixadas en reglaments specifics. La suprastanza sa stenta da decentralisar las lavurs.

Cundiziuns d'engaschament

art. 36. Per l'engaschament dal personal valan da princip las cundiziuns fixadas en las leschas e las ordinaziuns respectivas dal chantun Grischun.

La suprastanza relascha, sche necessari, directivas supplementaras specificas u decida davart excepziuns.

VII. Disposiziuns generalas

Presidenza

art. 37. Las radunanzas dals organs da la LR vegnan presidiadas da la presidenta/ dal president u da la vicepresidente/dal vicepresidente u, en cas speziels, dad ina presidenta/in president dal di.

Conclus

art. 37a. Ils organs da la LR pon prender decisziuns resp. salvar elecziuns era per via circulara, a chaschun da conferenzas da telefon u video ubain en furmas da seduta sumegliantas sco er en furmas da seduta maschadadas.

Votaziuns ed elecziuns

art. 38. Per pudair concluder ston esser preschentAs en la radunanza in terz da sias delegadas/ses delegads, en las sedutas dals ulteriurs organs dus terzs.

Conclus èn sulettamain pussaivels davart fatschentas annunziadas ordavant sin la glista da tractandas, nun che la chaussa na saja betg d'impurtanza principala e vegnida declerada urgenta cun dus terzs da las vuschs. Per dumondas tenor art. 20 è adina previs ina tractanda en la radunanza da delegadas e delegads.

Votaziuns ed elecziuns vegnan per regla fatgas cun maioritad averta. Scrutini pon pretender in tschintgavel da las preschentAs/dals preschents.

Tar tuttas votaziuns ed elecziuns è decisiva la maioritad absoluta da las persunas che voteschan. En ina segunda votaziun vala tar elecziuns il pli relativ. En cas d'egualitad da las vuschs vala tar votaziuns la vusch da la presidenta u dal president sco vusch da tagl; tar elecziuns vegn tratg la sort.

En il cussegl ed en la suprastanza na po nagin s'abstegnair da la vusch.

Sclaus dal dretg da vuschar è, ultra dals cas tenor art. 11 al. 3, mintga commembra e commember, sch'i sa tracta da conclus davart fatschentas che pertutgan ella sezza u el sez, sia consorta u ses consort u in parent en lingia directa u en lingia laterala en il segund grad sco era la quinanza en ils medems grads.

Limitaziun dal temp d'uffizi

art. 39. Il president u la presidenta, la suprastanza, las suppleantas ed ils suppleants da la suprastanza e da la cumissiun da gestiun vegnan elegidAs per maximal 3 periodas d'uffizi da 3 onns. Suenter in'interrupziun è in'elecziun danovamain pussaivla.

Candidatas e candidats che han cumplenì 70 onns na pon betg pli vegnir tschernidAs.

Suttascripziun giuridicain valaivla	<i>art. 40.</i> La LR vegn obligada sulettamain tras suttascripziun collectiva. Il dretg da suttascriber han il president/la presidenta, il vicepresident/la vicepresidente e la secretaria generala/il secretari general en dus. La suprastanza po dar ad ulteriurs commembers ed ulteriuras commembras da la suprastanza ed ad ulteriuras emploiadas u ulteriurs emploiads il dretg da suttascriber, dentant mo collectivamain ensemen cun la presidenta/il president u cun la secretaria generala/il secretari general.
Spesas e diarias	<i>art. 41.</i> Per la participaziun a sedutas dal cussegl, da la suprastanza e da la cumissiun da gestiun e per incaricas en cumissiuns vegnan pajadas diarias e spesas a norma d'in reglament spezial.
Incumpatibilitad	<i>art. 42.</i> Emploiadas ed emploiads da la LR n'èn betg elegiblas/elegibels en in organ da la LR.
Linguas uffizialas	<i>art. 43.</i> Ils idioms scrits regiunals: puter, surmiran, sursilvan, sutsilvan e vallader han tuts il medem dretg concernent diever e tgira. Il rumantsch grischun vegn duvrà per ils texts uffizials ed administrativs da la LR e per ulteriurs texts da tut gener che sa drizzan a l'entir territori rumantsch.
Onn da gestiun	<i>art. 44.</i> L'onn da gestiun da la LR correspunda a l'onn chalendar.

VIII. Revisiun dals tschentaments

Proposta *art. 45.* Quests tschentaments pon vegnir suttamess ad ina revisiun totala entras conclus preliminar da la radunanza sin proposta dal cussegl, da la suprastanza u sin fundament d'ina iniziativa u incumbensa tenor ils art. 18 e 19.

Quorum *art. 46.* Per ina revisiun totala sco era parziala dovri ina majoritad da 2/3 da las vuschs da la radunanza.

IX. Dissoluziun

Procedura *art. 47.* Per la dissoluziun da la LR dovri 2/3 da las vuschs da la radunanza. Tals conclus pon vegnir prendids sulettamain, sche almain 3/4 da las delegadas/dals delegads èn preschentAs.

Liquidaziun *art. 48.* En cas da dissoluziun va la facultad da la LR al chantun Grischun cun l'obligaziun da tegnair questa facultad en salv almain durant 20 onns per ina eventuala outra organisaziun cun la medema u cun ina sumeglianta finamira.

X. Disposiziun finala

Entrada en vigur *art. 49.* Quests tschentaments remplazzan ils tschentaments dals 3-7-1976 e las revisiuns parzias dals 7-6-1986, dals 4-8-1991 e dals 27-6-1998

Cuira, ils 04-04-2024
(agiuntà *art. 37a*)
(adattaziun *art. 15*)

Lia Rumantscha

Urezza Famos
copresidenta

Gianna Luzio
copresidenta

Markus Solinger
secretari general